

1. Груба Т. Л. Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови (профільний рівень): дис. ... док. пед. наук: 13.00.02. Рівне. 2019. 524 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів від 30. 09. 2020 р. № 898.
3. Програма Українська мова. Для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. 10–11 класи / Л. Мацько, Т. Груба, О. Семенов, Т. Симоненко: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. 84 с.
4. Шитик Л. Синкретизм конструкцій із чужою мовою. Лінгвістичні студії. 2011. Вип. 22. С. 229–237.

Анна Андронатій,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Науковий керівник – д. філол. н., проф. Алла Романченко

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОВІРКОВИХ ГЛЮТОНІМІВ

Глютонімна лексика – невід’ємний складник мовної картини світу. Важливим завданням сучасного мовознавства, зокрема діалектології, залишається дослідження говіркової лексики, що відтворює архетипні уявлення українців, ілюструє нашарування культур та епох, зміни в побуті народу. Цим завданням і зумовлено **актуальність** пропонованої розвідки.

Предметом лінгвістичних досліджень були назви окремих продуктів харчування та страв, що відображено в низці наукових і науково-популярних статей, у тім числі в працях В. Німчука, В. Горобця, В. Карпової, Н. Остащ, І. Ощипко, О. Перлюка, А. Поповського, В. Супруненка, І. Чепіги, А. Чичули. Дослідженню говіркових глютонімів присвятили свої студії М. Бігусяк, Е. Гоца, Й. Дзендзелівський, В. Дроботенко, Я. Закревська, Г. Мазур, М. Тимченко, Є. Турчин, Т. Тищенко, І. Шматко та ін., обравши різні напрями

та аспекти їхнього вивчення.

Мета статті – схарактеризувати аспекти вивчення говіркових глютонімів української мови. Задля досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- 1) опрацювати наукову літературу з досліджуваної проблеми;
- 2) визначити спектр напрямів вивчення говіркових найменувань їжі;
- 3) розкрити суть аспектів дослідження глютонімів.

Об'єктом дослідження послуговували наукові праці, присвячені назвам їжі в говірках української мови. **Предмет дослідження** – аспекти студіювання говіркових глютонімів.

С. Яценко дослідив назви продуктів харчування в пам'ятках староукраїнської мови XIV-XVII ст., у яких виявлено, що гіперноменами продуктів харчування та страв були такі: *пища* < псл. **pitja*, *страва* (*истрава*), *потрава* – (деривати псл. **traviti*), *кормъ* < псл. **kъrmъ*, *кормля* < псл. **kormja*, *покормъ* < псл. **rokъrmъ*, *hlldь* < псл. **ědь*, *днє* < псл. **ědenьje*, *хства* < псл. **mstva*, *дло* (*удло*) – запозичення із західнослов'янських мов, *вариво* < псл. **varivo*, *варь* (*вара*) < псл. **varь*, *живность* (пор. діал. *живний* – ‘поживний’), *годовля* (від *годовати*), *легумина* (лат. *legumen*), *веты* (пол. *wety*) [8, с. 7].

У староукраїнській мові *жито* (< **hito* від **hiti* – ‘жити’) – найуживаніша назва злакових рослин, яка одночасно була й продуктом харчування. У давньоукраїнську добу *жито* – ‘те, що родить земля’, ‘хлібні зернові культури’. Лексема *жито* семантично використовувалася як найменування одного з видів хлібних зернових культур у зв'язку з тим, що в цей час така культура була основною хлібною рослиною. У пам'ятках із середини XVII ст. з'являється назва *оркишъ*, що позначає: *zea*, *јркишъ*. Назва, запозичена з татарської або турецької мови (*urkiъ* – ‘просо, ячмінь’), збережена в українських говорах. Імовірно, що слово *рыжъ* (*рижъ*) – ‘рис’ потрапило до української мови саме в староукраїнську добу: *камень рыжу*. Воно вжито лише з єдиним значенням – ‘зерно, призначене для приготування страв’, адже рис в Україні не вирощували. Це підтверджує також виявлена словосполучка *каша рыжовая: каша рыжовая зъ шафраном*. Здебільшого назву відзначено у

фонетичній формі *рыжъ*. У сучасній українській літературній мові вживається у формі *рис*, яке є новим запозиченням через російську мову. У говірках південно-західного наріччя назву вживають у старій формі *риж* [8, с. 9-10].

Назву *гречка* вчені пов'язують із коренем *грек-*, оскільки рослина з'явилася у східних слов'ян через греків. У пам'ятках староукраїнської мови вперше зафіксовано цю назву на початку XVI ст. Саме з того часу вона й відома в українській мові. У зазначений період спорадично відзначена фонетична форма *грика*, запозичена з польської мови (*gryka* – 'гречка'). Харчовий продукт, який добувався результатом перетирання, подрібнення зерна внаслідок помелу, позначали лексеми *мука* < псл. **mIka* і *борошно* < псл. **borъlno*. Ці назви були однаковими на рівні семантики. Слово *борошно* в давньоукраїнській мові функціювало зі значенням – 'їжа, пожива'. З кінця XVI і протягом XVII ст. аналізована назва все частіше з'являється поряд із лексемою *мука* з однаковою семантикою. У 30-40-х роках XVIII ст. слово *борошно* вільно використовують на певних територіях поряд із давнім *мука* як рівнозначний термін [8, с. 10]. Отож, як засвідчує дослідження С. Яценка, діалектні назви глютонімів відомі, як мінімум, зі староукраїнської мови. Велику увагу дослідник приділяв етимологічному аспекту опрацюванню глютонімів.

Л. Борис заналізувала тематичну групу лексики на позначення їжі та напоїв у буковинських говірках. Дослідниця розглянула теоретичні й методологічні засади вивчення динаміки народної кулінарної термінології. Водночас вона детально описала динаміку кулінарних назв за біологічною характеристикою продукту, звернувши увагу на назви страв рослинного походження, назви овочевих страв, страв тваринного походження, гарячих м'ясних страв. Приділено увагу й динаміці досліджуваних народних назв. Ідеться про найменування рідких страв, холодних закусок та кондитерських виробів, поширених у буковинських говірках. Також Л. Борис вивчила динаміку назв напоїв у вказаних говірках, вирізнивши назви алкогольних (*вино, пиво* тощо) та неалкогольних (*квас, компот* тощо) напоїв [1].

Перелік праць, присвячених глутонімам у говірках карпатського ареалу, збагачують студії Е. Гоци. Характеризуючи назви їжі, дослідниця наголошує, що ядро лексики становлять давні назви, успадковані українською мовою з праслов'янської мови, а більшість записаних у карпатських говірках назв відома й іншим українським говорам [4]. Науковиця зосереджує увагу на походженні та функціюванні таких назв.

Г. Мазур досліджувала обрядову кулінарну лексику, а саме назви хліба, і з'ясувала, що загальною назвою для хліба у всіх обстежених говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя є лексема *хл'in(б)*. Спорадично було записано назву *ку^lлaч*, яке виводять з псл. *kolačь* – ‘печений хліб круглої форми’, що походить від *kolo* – ‘коло’; пор.: поліс. *калáч* – ‘бублик’, зхполіс. *калaч* – ‘бублик’, ‘спечений калач, який передавали родичам як знак запрошення на весілля’, ‘булка, прибрана квітами і стрічками, з якою молода з друзками їде на вечорниці до молодого під час випікання короваю’, ‘обрядовий хліб на весіллі (замість короваю)’. На позначення пшеничного хліба в обстежених говірках поширені назви: *пши^lничний хл'in*, *пше^lничний хл'in* (Ост, Тр, Стр); *б'ілий хл'in*. Зі значенням ‘хліб із борошна першого та вищого ґатунків’, який уживали зазвичай у свята, дослідниця зафіксувала лексему *л'восух* [6, с. 157–165].

До опису найменувань хліба зверталися також дослідники говорів північноукраїнського (М. Бубряк, В. Конобродська, П. Романюк), південно-східного (К. Глуховцева, І. Магрицька, В. Дроботенко) та південно-західного (М. Бігусяк) наріч. Особливу увагу в українському мовознавстві надано назвам картоплі та страв із неї (Я. Закревська, А. Майборода, М. Тимченко).

Назви меду як продукту харчування в українських говірках досліджувала Т. Тищенко. На позначення густої солодкої маси, яку бджоли виробляють із зібраного на рослинах цукристого соку – нектару, зафіксовано питому лексему *мед*, семантична структура якої складається із сем ‘перероблений нектар’, ‘квітковий нектар, який збирають бджоли’, ‘легкий хмільний напій, приготовлений із меду’. У синонімічні відношення в досліджуваних говірках

із лексемою *мед* вступає лексема *у¹з'аток*. Загальнонародній мові вона відома зі значеннями 'здобич, яку беруть бджоли з квіток медоносних рослин', 'кількість меду, зібраного в пасіці або в окремому вулику за певний проміжок часу'. У східноподільських говірках лексема набуває ще й значення 'мед, продукт бджільництва', що виразно ілюструє такий контекст: *первий у¹з'аток / б ілії / другий / з липи; у¹з'аток / це мед* [7].

Об'єктом кандидатського дослідження Н. Загнітко була лексика східностепових говірок Донеччини, що належать до новостворених говірок. Дослідниця зосередила увагу на тематичній групі назв їжі та напоїв в аспекті вивчення складу, семантики й географії вказаних говірок (81 населений пункт) [5, с. 4-5]. Вивчено структурну організацію й семантику глутонімів та їхню ареальну характеристику.

Українські говіркові назви досліджують і поза межами України, зокрема на території Східної Словаччини. З. Ганудель опікується проблемами народних назв їжі та напоїв як елемента лексики українських говорів. Вона уклала «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини», у якому представлено назви страв, посуду та кухонного начиння [2]. Першою спробою ґрунтовного опрацювання діалектної лексики є монографія цієї авторки «Народні страви і напої (лексика українських говорів Східної Словаччини)» [3].

Отже, глутонімна лексика плідно вивчається впродовж тривалого часу, але протягом останнього часу помітно активізувалася робота з вивчення лексики на позначення продуктів харчування, страв та напоїв як в етнографічному, обрядовому, так і в лінгвістичному аспектах. Лінгвістичний аспект охоплює етимологію, номінативні, семантичні процеси, просторову поведінку глутонімної лексики, її динаміку та процеси взаємодії з іншими мовами. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні емпіричної бази української діалектології та введенні до наукового обігу нових назв їжі та напоїв, зокрема поширених у говірках смт Абузинка й

смт Костянтинівка Арбузинського району Миколаївської області, що належать до західностепових говірок.

Список літератури:

1. Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках: дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2015. 330 с.
2. Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Т. 1. Назви страв, посуду і кухонного начиння. Братислава-Пряшів : Слов. пед. вид-во в Братиславі, 1981. 211 с.
3. Ганудель З. Народні страви і напої: лексика українських говорів Східної Словаччини. Пряшів: Слов. пед. вид-во в Братиславі, 1987. 212 с.
4. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2001. 20 с.
5. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2011. 19 с.
6. Мазур Г. М. Найменування великоднього хліба в українських говірках Карпат. *Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів, 2000. 165 с.
7. Тищенко Т. М. Номінація меду у говірках Східного Поділля. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 195-197.
8. Яценко С. А. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 22 с.

Ангеліна Коваль,

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: канд. філ. наук, доц. М. Я. Наливайко

ЕРГОНІМИ М. ДУБНО ЯК ЕЛЕМЕНТ РЕКЛАМИ